

Masseuttak Litla Undheim

Konsekvenser for kulturminner og kulturmiljø

Rune Idsøe

Masseuttak Litla Undheim

Konsekvenser for kulturminner og kulturmiljø

Ecofact rapport: 391

Rune Idsøe

www.ecofact.no

Referanse til rapporten:	Idsøe, R. 2014. Masseuttak Litla Undheim, Time kommune. Konsekvenser for kulturminner og kulturmiljø. Ecofact rapport 391
Nøkkelord:	Masseuttak, kulturminner, kulturmiljø, tap av kulturminner, virkninger, synlighet, konsekvenser
ISSN:	1891-5450
ISBN:	978-82-8262-389-6
Oppdragsgiver:	Ravi Rådgivning AS
Prosjektleder hos Ecofact:	Ole Kristian Larsen
Prosjektmedarbeidere:	Knut Børge Strøm, Solbjørg Engen Torvik, Rune Idsø, Roy Mangersnes (alle Ecofact), Ingvild Kristine Røst (Aros AS) og Erling Andreassen (Sinus)
Kvalitetssikret av:	Ole Kristian Larsen
Forside:	Tiltaksområdet. Foto: Knut Børge Strøm

www.ecofact.no

INNHold

1	FORORD	2
2	INNLEDNING	3
2.1	FORMÅL OG BAKGRUNN	3
2.2	LOVGRUNNLAG OG PLANPROSESSEN	3
2.3	UTREDNINGSPROGRAM	4
3	TILTAKSBESKRIVELSE	5
3.1	TILTAKET	5
3.2	ALTERNATIVER	6
3.3	PLANSTATUS	7
4	TEORI OG METODER	8
4.1	BEGREPER OG DEFINISJONER	8
4.2	PROBLEMSTILLINGER	9
4.3	METODE	11
4.3.1	<i>Verdi</i>	11
4.3.2	<i>Omfang</i>	13
4.3.3	<i>Konsekvens</i>	14
4.4	MATERIALE	14
4.5	UTREDNINGS- OG INFLUENSOMRÅDE	15
5	KULTURMILJØ OG VERDIVURDERING	16
5.1	REGISTRERINGSSTATUS I ASKELADDEN	16
5.1.1	<i>Oversikt</i>	16
5.1.2	<i>Registreringsstatus i planområdet</i>	17
5.1.3	<i>Kulturminner langs adkomstvei, alternativ 1</i>	17
5.1.4	<i>Kulturminner langs planlagt adkomstvei, alternativ 2</i>	17
5.2	SEFRAK-REGISTRERTE BYGNINGER	18
5.2.1	<i>Nordøst, nær planområdet</i>	19
5.2.2	<i>Langs adkomstvei, alternativ 1 lengst vest</i>	21
5.3	STEINGARDER	23
5.4	KULTURLANDSKAP	26
5.5	POTENSIAL FOR IKKE REGISTRERTE KULTURMINNER I PLANOMRÅDET	26
5.5.1	<i>Vurdering av potensial i planområdet</i>	26
5.5.2	<i>Vurdering av potensial langs adkomstalternativ 1</i>	27
5.5.3	<i>Vurdering av potensial langs adkomstalternativ 2</i>	27
5.5.4	<i>Undersøkelsesplikten</i>	27
6	OMFANG OG KONSEKVENSER	28
6.1	VURDERINGSGRUNNLAG	28

6.2	SÅRBARHET	28
6.3	0-ALTERNATIVET	28
6.4	VURDERING AV VIRKNINGER OG OMFANG	28
6.4.1	<i>Steingardene i planområdet</i>	28
6.4.2	<i>Hustuft (ID 34834)</i>	28
6.4.3	<i>Fjernet gravfelt (ID 15188)</i>	29
6.4.4	<i>Steingarder langs adkomstvei, alternativ 1</i>	29
6.4.5	<i>Steingarder langs adkomstvei, alternativ 2</i>	29
6.4.6	<i>SEFRAK-objektene nær planområdet</i>	30
6.4.7	<i>Kulturlandskap</i>	31
6.5	OPPSUMMERING AV OMFANG OG KONSEKVENSS	32
6.6	SAMLET VURDERING AV KONSEKVENSSER	32
6.7	FORSLAG TIL AVBØTENDE TILTAK.....	32
7	DEFINISJONER	33
8	REFERANSER	35

1 FORORD

Ecofact har på oppdrag av Ravi Rådgivning AS utarbeidet en konsekvensutredning for masseuttak på Litla Undheim i Time kommune. Ecofact har koordinert, utarbeidet de fleste tema og sammenstilt konsekvensutredningen. Denne fagrapporten om kulturminner og kulturmiljø inngår som en del av konsekvensutredningen. Ecofact takker Ravi Rådgivning ved Ivar Vigre for godt samarbeid og god informasjon om tiltaket.

Sandnes, september 2014

Rune Idsøe

2 INNLEDNING

2.1 Formål og bakgrunn

Tiltakshaver, Roy Egil Vigrestad ønsker å ta ut masse i et område ved Undheim, kalt Litla Undheim i Time kommune.

Uttak av stein og grus er grunnlag for flere industrier i Jær-regionen. Tilgangen på naturlige forekomster av sand og grus minker og det er derfor økende etterspørsel etter steinmasser.

I kommuneplanen til Time kommune er området avsatt til råstoffutvinning (R26).

Planen innebærer også å bruke det sammen området som massedeponi. Uttaket vil skje etappevis og deponering kan starte opp så snart første etappe er ferdig. Ved endt tiltak så skal området tilrettelegges som fulldyrka areal.

2.2 Lovgrunnlag og planprosessen

Etter plan- og bygningsloven § 4-2 *”for reguleringsplaner som kan få vesentlige virkninger for miljø og samfunn, skal planbeskrivelsen gi en særskilt vurdering og beskrivelse – konsekvensutredning – av planens virkninger for miljø og samfunn”* således skal tiltaket konsekvensutredes.

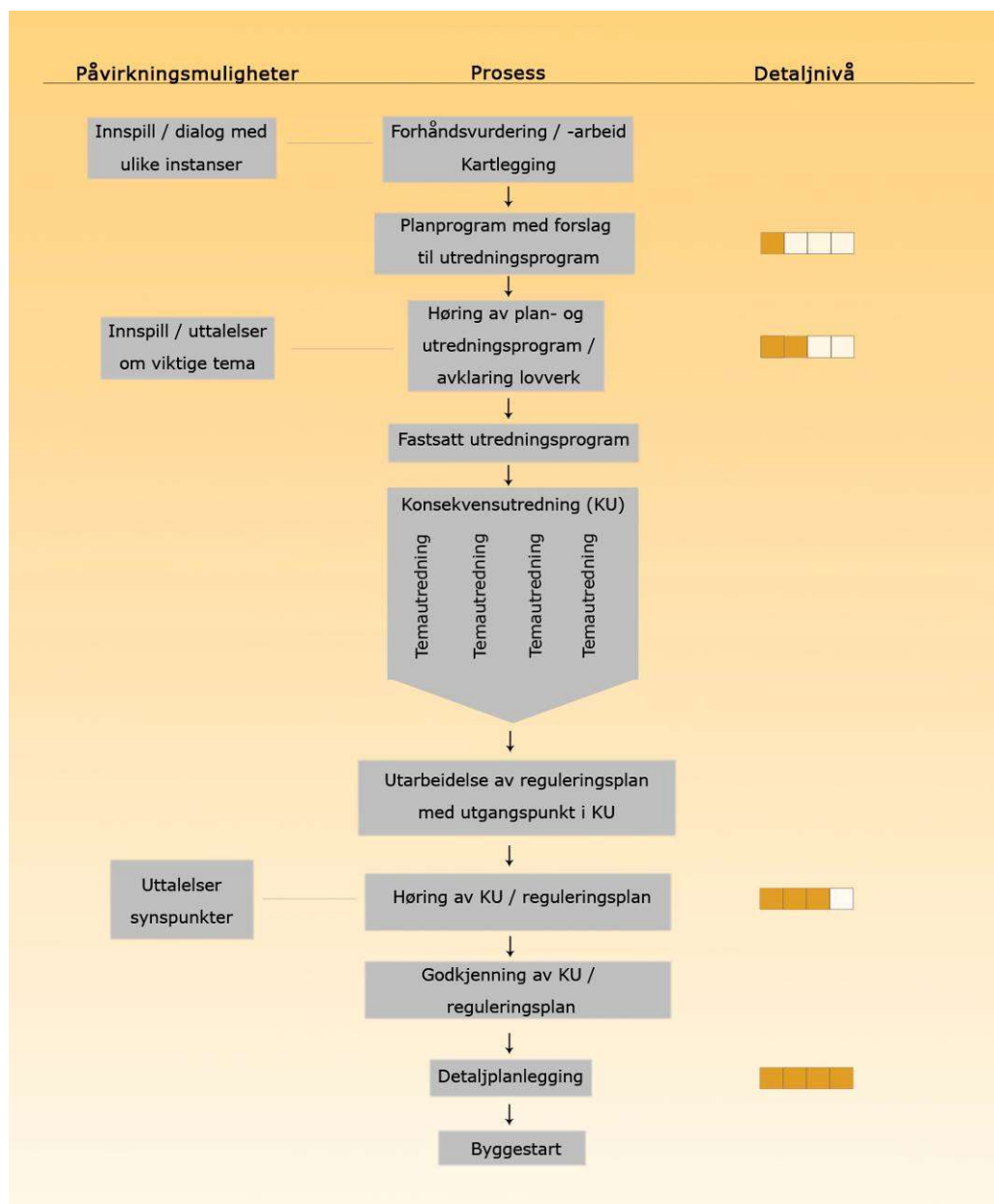
Hvilke reguleringsplaner som defineres til å ha vesentlige virkninger for miljø og samfunn går fram av Forskrift om konsekvensutredninger av 26.06.2009. For denne reguleringsplanen faller tiltaket inn under punkt b) og d) i § 3: *”Planer og tiltak som skal vurderes etter forskriftens §4”*.

§3b) -reguleringsplaner som inneholder tiltak nevnt i vedlegg II (10. -masseuttak og 12. -større deponi).

I forskriftens §4 – *”Kriterier for vurdering av vesentlige virkninger for miljø og samfunn”* er spesielt §4 c) og g) aktuelle.

§4 c) –vassdragsnære ubebygde områder.

§4 g) –gir vesentlig økning i antall personer som utsettes for høy belastning av luftforurensing, støy eller lukt, eller kan føre til vesentlig forurensing til jord, vann eller sedimenter, eller kan føre til vesentlig økning av utslipp av klimagasser, eller kan føre til vesentlig stråling.

Figur 2.1. Planprosessen fra innledende arbeid til avslutning av uttaket.

2.3 Utredningsprogram

Planprogrammet (vedtatt 15.11.13) angir hva som skal utredes for temaet kulturminner og kulturmiljø:

Det er ingen kjente kultur eller forminner registrerte på området. Det ligger tre SEFRAK-registrerte bygninger som ligger tett inntil planområdet. Tiltakets innvirkning på disse bygningene samt mulige avbøtende tiltak må redegjøres for i konsekvensutredning, og dette gjelder spesielt for bygningen i øst (1121005026-B).

- Forhold til kulturminner og kulturmiljø utredes.
- Tiltakets innvirkning på de tre SEFRAK-bygningene.

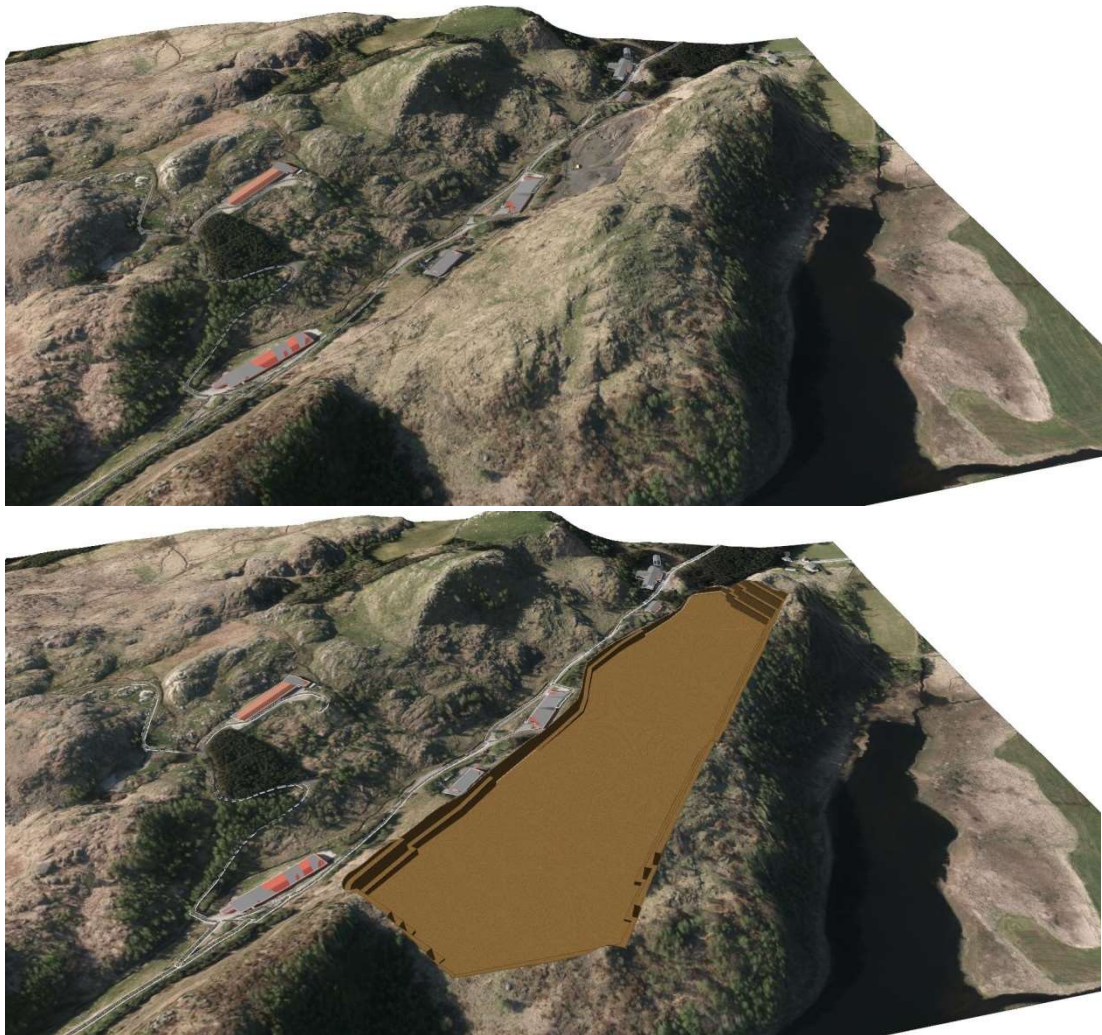
3 TILTAKSBESKRIVELSE

3.1 Tiltaket

Tiltakshaver har fremmet en plan om fremtidig utnyttelse av steinforekomsten på Litla Undheim i Time kommune. Det skal tas ut 6.8 millioner kubikk masse fra tiltaksområdet over en tidsperiode på 20 år. Uttaket vil skje etappevis med tre planlagte etapper. Parallelt med uttak av masser så ønsker tiltakshaver å disponere området som massedeponi. Når masseuttak er ferdig i en etappe så vil igjenfylling av området starte. Ved endt tiltak skal det legges til rette for at arealet kan disponeres som dyrket mark. Det vil si at igjenfyllingen begrenser seg til 3,2 millioner kubikk.

- Totalt uttaksvolum er beregnet til 6,8 millioner kubikk.
- Totalt deponeringsvolum er beregnet til 3,2 millioner kubikk.

Ved endt tiltak så skal området være tilrettelagt som dyrket mark.

Figur 3.1. Øverst: dagens situasjon. Nederst: Etter ferdigstilt tiltak. Tiltaksområdet skal da kunne disponeres som dyrket mark (3D modellering: Jarle Vatne/Risa AS)

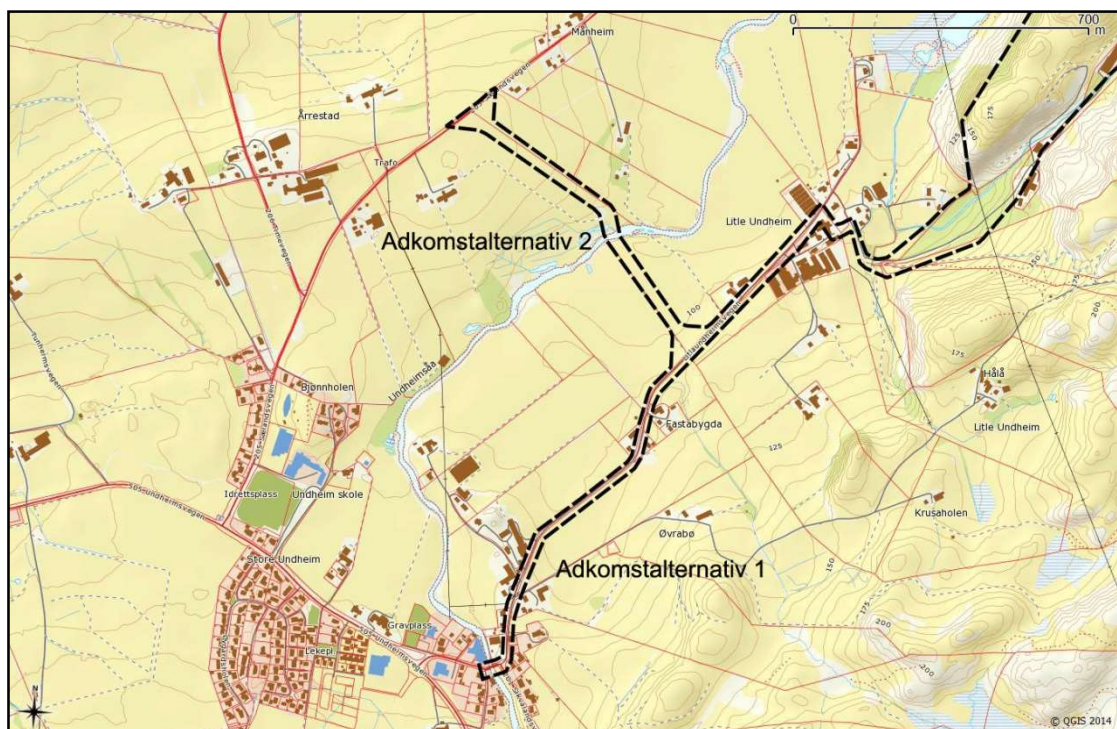
3.2 Alternativer

Det er 2 hoveddisposisjoner av planområdet som skal utredes.

- 0-alternativet: Tiltaket vil ikke bli gjennomført og fremtidig utnyttelse av arealet anses å forbli som i dag.
- Hovedalternativet: Området tas i bruk som masseuttak med en tidsramme på 20 år. Parallelt med masseuttak skal arealene skal områdene disponeres som deponi for rene gravemasser.

For hovedalternativet foreligger det 2 alternative adkomstalternativer:

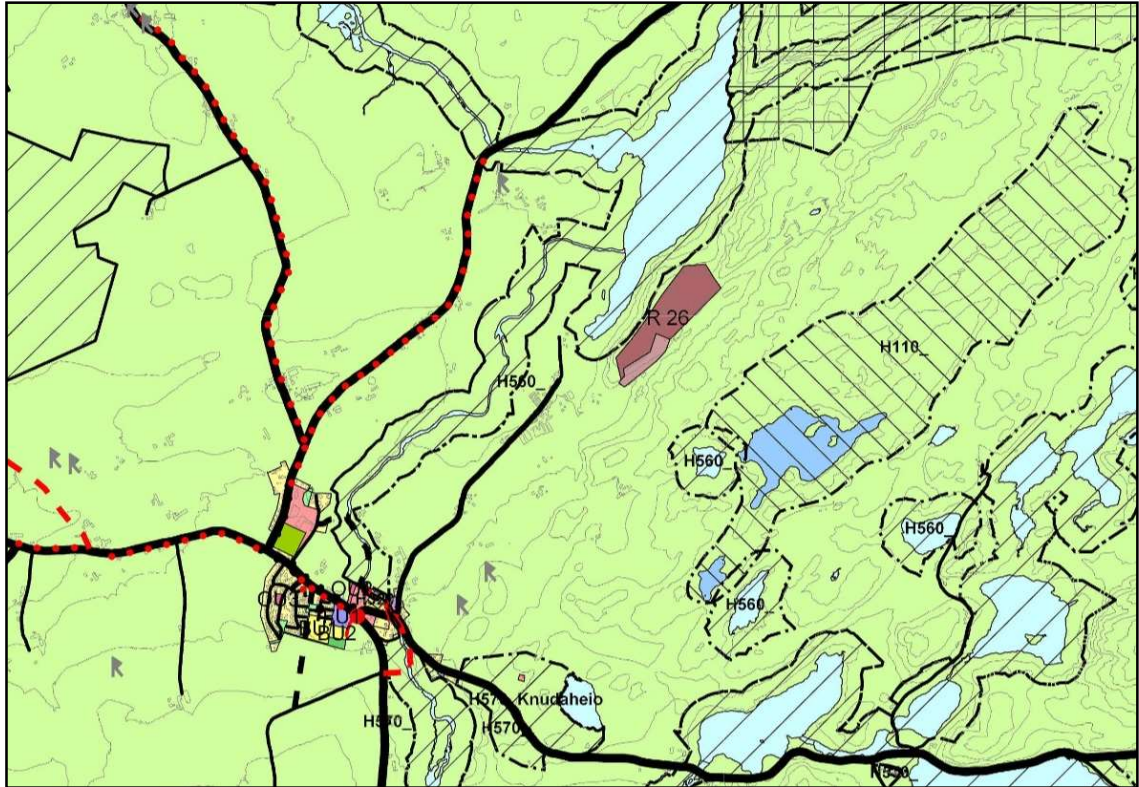
- Adkomstalternativ 1 følger eksisterende vei (Litlaundheimsvegen) fra Litla Undheim til Undheim sentrum og krysser eksisterende bru.
- Adkomstalternativ 2 følger Litlaundheimsvegen et stykke før den legges i nordvestlig retning over Undheimsåa og kobles på 205, Sælandsveien.

Figur 3.2. Figuren viser de 2 adkomstalternativene til tiltaket.

3.3 Planstatus

Det aktuelle området er avsatt til råstoffutvinning i kommunedelplanen 2011-2022 (Time kommune 2011). Området er markert med kode R 26 i kommuneplanen (figur 3.3).

Figur 3.3. Tiltaksområdet er markert avsatt i kommuneplan som areal for råstoffutvinning. Tiltaket er omgitt av LNF-områder (Time kommune, kommuneplan 2011-2022).

4 TEORI OG METODER

4.1 Begreper og definisjoner

Kulturminne og kulturmiljø

Kulturminneloven (LOV 1978 nr. 50 Lov om kulturminner) definerer *kulturminner* som alle spor etter menneskelig virksomhet i vårt fysiske miljø, herunder lokaliteter det knytter seg historiske hendelser, tro eller tradisjon til. Med *kulturmiljøer* menes områder hvor kulturminner inngår som del av en større helhet eller sammenheng. Definisjonene er vide, noe som skyldes at menneskelig aktivitet er svært allsidig, og derfor har etterlatt en mengde ulike spor. Ordleddet ”minne” indikerer at et kulturminne er noe det knytter seg tradisjon og en viss, men ikke nærmere definierbar, alder til. Ingen konstruksjoner er heller et kulturminne før det oppfattes og defineres som det.

Fornminner og nyere tids kulturminner

Kulturminner eldre enn reformasjonen (1537), spesifisert i kulturminneloven (kml.) § 4, er automatisk fredet, jf. § 3. Slike kulturminner kalles *automatisk fredete kulturminner*, eventuelt *fornminner*.

Etterreformatorisk tid (etter 1537) kalles generelt for nyere tid, og kulturminner fra denne perioden for *nyere tids kulturminner*. Slike kulturminner er, med unntak av hus fra perioden 1537-1650, ikke automatisk fredet og har ikke et formelt vern, men kan fredes ved vedtak. Vedtaksfredninger gjelder vanligvis spesielt bevaringsverdige hus oppført etter 1650. Regulering til *spesialområde bevaring* etter plan- og bygningsloven er en langt vanligere måte å sikre verneverdige kulturminner fra nyere tid på.

SEFRAK og bygningsarv

SEFRAK er en landsomfattende registrering av faste kulturminner – SEFRAK – startet i 1974-75. Registeret omfatter i hovedsak bygninger og ruiner etter bygninger (med unntak av kirker) oppført før 1900, i noen tilfeller også fram til 1940. For Finnmark ble grensa for innføring i registeret satt til året 1945. For å redusere et videre ukontrollert tap av vår eldste bygningsarv vedtok stortinget 3.3.2000 en lovendring av kulturminneloven (kml. § 25 annet ledd) som pålegger kommunene meldeplikt ved riving/ vesentlig endring av ikke fredet byggverk eller anlegg oppført før 1850. Bakgrunn for valg av årstallet 1850 som tidsskille, må sees ut fra at midten av forrige århundre markerte en omfattende økning i byggeaktiviteten her i landet. Byggeskikk og materialbruk endret seg også i en betydelig grad fra omkring 1850.

En betydelig del av SEFRAK-materialet i Rogaland er evaluert i senere tid, og klassifiseringen til de tre vernekategoriene (A, B og C) utgjør et viktig grunnlag for verdisettingen.

Sagnmateriale

Det er naturlig at det gjennom århundrene har knyttet seg en del lokale sagn og muntlige tradisjoner til steder og naturformasjoner, og som opphav til stedsnavn. Innimellom kan vi fortsatt få et innblikk i dette mytiske landskap. Slikt muntlig materiale med stedstilknytning er kulturminner i ordets videste forstand, men regnes i norsk sammenheng, med unntak av samiske områder, normalt ikke som verneverdige.

Kulturlandskap

Den videste definisjonen av kulturlandskap er landskap som, i større eller mindre grad, er påvirket av mennesker. Det rene, upåvirkede naturlandskap er kulturlandskapets motsetning. Kulturlandskapet omfatter et vidt spekter av menneskelig påvirkning, fra jeger- og samlerkulturers lite kulturpåvirkede områder, via beitelandskap og jordbrukslandskap til bylandskaper som nesten i sin helhet er menneskeverk. I kulturhistorisk sammenheng er begrepet oftest knyttet til jordbrukets kulturlandskap, med rester av kulturlandskap og kulturminner fra ulike tidsperioder etter ulike driftsformer og arealbruk. Landskap med stor tidsdybde og mangfold har ofte betydelige estetiske kvaliteter, og utgjør en unik kunnskaps- og opplevelsesressurs.

Dagens kulturlandskap er et resultat av menneskelig aktivitet og innvirkning på våre fysiske omgivelser over svært lang tid, og det er sporene etter dette som er kulturminner. Kulturminner kan derfor ikke isoleres fra kulturlandskapet de er en del av, og sammenhengene i miljøet er vesentlige for opplevelse og forståelse. Det historiske landskapet er i så måte en uvurderlig og ikke-fornybar ressurs, og utgjør en viktig del av rammene rundt vårt fysiske miljø som vi bor og ferdes i. Vakre og estetiske landskap er ofte karakterisert ved tidsdybde, lesbarhet og harmoni. Hvordan vi velger å forme og endre våre fysiske omgivelser har derfor betydning for menneskers livskvalitet. I dette ligger det et stort samfunnsansvar, som til syvende og sist handler om god eller dårlig, positiv eller negativ lokal og regional stedsutvikling. En del begreper og faguttrykk er også definert i kapittel 7.

4.2 Problemstillinger

Tiltaket kan virke inn på kulturminner og kulturmiljø på grovt sett to måter:

Direkte virkninger

Dette omfatter skade, fjerning, tildekking, flytting og forandring av kulturminner. Det er kun kulturminner og kulturmiljø i selve tiltaksområdet som kan bli direkte berørt. Tiltak som i seg selv ikke berører et kulturminne direkte kan likevel medføre direkte virkninger på sikt. For eksempel kan endrede strømningsforhold føre til avdekking og/eller nedbrytning av marine kulturminner.

Kulturminnelovens § 3 første ledd skisserer forbud mot disse former for inngrep i automatisk fredete kulturminner, med mindre det er lovlig etter kml. § 8, det vil si

tillatelse etter dispensasjon. Alle automatisk fredete kulturminner etter kml. § 6 har dessuten en sikringssone på fem meter fra fornminnets synlige eller kjente ytterkant. Rettsvernet etter § 3 gjelder også for sikringssonen.

Indirekte virkninger

Indirekte virkninger medfører endring eller forstyrrelser i omgivelsene som utgjør en del av kulturminnets eller kulturmiljøets miljøsammenheng. Visuelle virkninger og støy er eksempler på slike virkninger. Dette kan føre til barriereeffekter og fragmentering av sammenhenger mellom kulturminnet/kulturmiljøet og landskapet det ligger i. De fysiske omgivelsene sett fra kulturminnet/kulturmiljøet kan bli vesentlig forandret eller forringet. Tiltaket kan i verste fall dominere utsynet sett fra kulturminnet/kulturmiljøet, særlig dersom dette ligger tett ved eller i en dominerende synsretning. Dette kan medføre redusert opplevelsesverdi og endrete betingelser for forståelse av kulturminnets/kulturmiljøets historiske plassering og betydning (lesbarhet). Viktige sammenhenger mellom kulturminne og landskap kan bli endret/ødelagt, eller relasjonen mellom flere kulturmiljø som inngår i en visuell/kontekstuell sammenheng kan bli vesentlig endret. Kulturminner og kulturmiljø både i og utenfor tiltaksområdet kan bli indirekte påvirket av tiltaket.

Også indirekte virkninger *kan* være i strid med kulturminnelovens § 3 første ledd, som også skisserer forbud mot å skjule eller på annen måte utilbørlig skjemme automatisk fredete kulturminner. Skjemmeforbudet har hittil vært en noe ”sovende” paragraf, men dette er i ferd med å endre seg, i takt med den faglige utviklingen og forståelsen av kulturminnevernet, ikke minst i forhold til landskapssammenhengene. Utilbørlig skjemming begrenses ikke av sikringssonen på fem meter, som kun gjelder direkte inngrep. Hva som er utilbørlig skjemming og hvor grensene går er en skjønnsvurdering. Kulturminnevernforvaltningen står imidlertid nokså fritt til å vurdere dette på selvstendig og faglig grunnlag.

Støy

Fravær av ”fremmedartet støy” er en forutsetning for at kulturminner og kulturmiljøer skal ha full verdi. Hvilke lydnivåer som oppleves som sjenerende, avhenger av hvilken type område man befinner seg i, og hvilken bruk av området som er ønskelig. ”Retningslinjer for behandling av støy i arealplanlegging” (MD 2005) har 35 - 40 dB som anbefalt øvre grense for såkalte stille områder som natur- og friluftsområder, mens anbefalt øvre grense for kulturmiljøer er satt til 50 – 55 dB. I større upåvirkede naturområder, f. eks. i fjellet eller kjerneområder i bymarker, er all hørbar fremmed lyd i prinsippet uønsket.

4.3 Metode

4.3.1 Verdi

Verdivurdering generelt

Kulturminner og kulturmiljø utgjør en verdi/ressurs på flere måter. Det skilles grovt mellom *opplevelsesverdi*, *kunnskapsverdi* og *bruksverdi*. Det er knyttet til dels ulike sett med kriterier til disse verdikategoriene, jf. tabell 4.1, men det er likevel ikke mulig å skille skarpt mellom disse. Det er viktig å være klar over at det sjelden knytter seg kun ett kriterium til et konkret kulturminne eller kulturmiljø, men tyngden vil kunne ligge på den ene eller andre siden. Et kulturminne har derfor gjerne både opplevelsesverdi, kunnskapsverdi og bruksverdi samtidig. Kulturminner tilfører våre omgivelser innhold og karakter og representerer derfor en historisk dimensjon, og beriker derigjennom vår opplevelse og oppfatning av omgivelsene. Kulturminner representerer en unik kunnskaps- og erfaringsressurs. Vår kulturarv utgjør en unik og uerstattelig verdi.

Tabell 4.1. De viktigste kriterier for kulturminners og kulturmiljøers verdigrunnlag.

Opplevelsesverdi	Kunnskapsverdi	Bruksverdi
Identitetsverdi	Representativitet	Reelle bruksressurser
Symbolverdi	Historisk/vitenskapelig kildeverdi	Økologisk verdi
Estetisk verdi (arkitektonisk/kunstnerisk)	Alder	Næringsverdi
Autentisitet	Variasjon/mangfold	Pedagogisk verdi
Miljøverdi	Autentisitet	
	Sjeldenhet	
	Tidsdybde	
Identitetsverdi	Representativitet	Reelle bruksressurser
Symbolverdi	Historisk/vitenskapelig kildeverdi	Økologisk verdi

Kriteriene er en blanding av faglige, antikvariske grunnprinsipper og relative verdivalg. Beliggenhet, tilgjengelighet, tilrettelegging og informasjon har betydning i forhold til å kunne utnytte kulturminners og kulturmiljøers potensial for opplevelse og bruk. Til dette kommer også subjektive oppfatninger og politiske syn på hvilken verdi kulturminner representerer. Dette vil kunne variere i forhold til tid og sted, og tillegges ikke vekt i forvaltningen.

Fornminner har generelt høy *vitenskapelig verdi*. De representerer den eneste direkte vitenskapelige kilden man har til kunnskap om menneskets tilværelse i forhistorisk tid, og er et viktig supplement til de historiske kilder når det gjelder middelalderen. Også nyere tids kulturminner kan være viktige supplement til andre vitenskapelige kilder. Kulturminner tilfører landskapet en historisk dimensjon og gir det karakter, og beriker

derigjennom vår opplevelse og oppfatning av omgivelsene. Kulturminner representerer også en unik kunnskaps- og erfaringsressurs, og har derfor en prinsipiell pedagogisk verdi.

En enklere og mer generell måte å sammenfatte kulturminners og kulturmiljøers på er å angi verdien som henholdsvis *liten*, *middels* eller *stor* etter kriteriene presentert i tabell 4.2 (jf. Statens vegvesen 2006). Tabellen tar høyde for de fleste kriteriene presentert ovenfor, men er ikke nødvendigvis direkte overførbar til andre måter å verdivurdere på. Nasjonal verdi ut fra andre kriterier vil ikke nødvendigvis tilsi stor verdi i denne sammenheng.

Tabell 4.2. Kriterier for verdisetting av kulturminner og kulturmiljø (etter Statens vegvesen 2006).

Type kulturmiljø	Liten verdi	Middels verdi	Stor verdi
Fornminner/samiske kulturminner (automatisk fredet)	- Vanlig forekommende enkeltobjekter ute av opprinnelig sammenheng	- Representative for epoken/funksjonen og inngår i en kontekst eller i et miljø med noe tidsdybde. - Steder det knytter seg tro/tradisjon til	- Sjeldent eller spesielt godt eksempel på epoken/funksjonen og inngår i en svært viktig kontekst eller i et miljø med stor tidsdybde - Spesielt viktige steder som det knytter seg tro/tradisjon til
Kulturmiljøer knyttet til primærnæringene (gårdsmiljøer/ fiskebruk/ småbruk og lignende)	- Miljøet ligger ikke i opprinnelig kontekst - Bygningsmiljøet er vanlig forekommende eller inneholder bygninger som bryter med tunformen - Inneholder bygninger av begrenset kulturhistorisk/arkitektonisk betydning	- Miljøet ligger delvis i opprinnelig kontekst - Enhetlig bygningsmiljø som er representativt for regionen, men ikke lenger vanlig og hvor tunformen er bevart - Inneholder bygninger med kulturhistorisk/arkitektonisk betydning	- Miljøet ligger i en opprinnelig kontekst - Bygningsmiljø som er sjeldent eller særlig godt eksempel på epoken/funksjonen og hvor tunformen er bevart - Inneholder bygninger med stor kulturhistorisk/arkitektonisk betydning
Kulturmiljøer i tettbygde områder (bymiljøer, boligområder)	- Miljøet er vanlig forekommende eller er fragmentert - Inneholder bygninger som har begrenset kulturhistorisk betydning	- Enhetlig miljø som er representativt for epoken, men ikke lenger vanlig - Inneholder bygninger med arkitektoniske kvaliteter og/eller kulturhistorisk betydning	- Enhetlig miljø som er sjeldent eller særlig godt eksempel på epoken - Inneholder bygninger med spesielt store arkitektoniske kvaliteter og/eller av svært stor kulturhistorisk betydning
Tekniske og industrielle kulturmiljøer og rester etter slike (industri, samferdsel)	- Miljøet er vanlig forekommende - Inneholder bygninger uten spesielle arkitektoniske kvaliteter	- Miljøet er representativt for epoken, men ikke lenger vanlig - Inneholder bygninger med arkitektoniske kvaliteter	- Miljøet er sjeldent og et spesielt godt eksempel på epoken - Inneholder bygninger med spesielt store arkitektoniske kvaliteter
Andre kulturmiljøer (miljøer knyttet til spesielle enkeltbygninger, kirker, kulturlandskap, parker og lignende)	- Miljøet er vanlig forekommende og/eller fragmentert - Bygninger uten spesielle kvaliteter - Vanlig kulturlandskap med endret topografi	- Miljø som er representativt for epoken, men ikke lenger vanlig - Bygninger/objekter med arkitektoniske/kunstneriske kvaliteter - Vanlig kulturlandskap med noe endret topografi	- Miljø som er sjeldent og/eller et særlig godt eksempel på epoken - Bygninger/objekter med svært høy arkitektonisk/kunstnerisk kvalitet - Sjeldent/gammelt kulturlandskap

Inndelingen i liten, middels og stor verdi er ikke direkte overførbart til andre verdiskalaer, for eksempel *lokal*, *regional* og *nasjonal* verdi. Kulturminner eldre enn 1537 er gjennom det automatiske vernet generelt vurdert til å være av *nasjonal verdi*, men vil ikke nødvendigvis kvalifisere til stor verdi av den grunn. Tilsvarende vil kunne gjelde for vedtaksfredete kulturminner fra nyere tid, som gjennom vedtaket også er vurdert til å være av *nasjonal verdi*. *Regional verdi* kan være knyttet til det særmerkte ved regionen. Det kan også være kulturminner som er sjeldne i en region, men vanlig utbredt ellers i landet. *Lokal verdi* er ikke det samme som liten verdi, og slike kulturminner kan ha stor symbolverdi for et lokalsamfunn. Dette er kulturminner som først og fremst knytter seg til lokalhistorien, eller som er svært vanlig utbredt. Denne verdiskalaen oppfattes derfor delvis som et kriterium og delvis som et supplement til den skalaen brukt her.

4.3.2 Omfang

Omfang er et uttrykk for hvor store negative eller positive endringer det aktuelle tiltaket vil medføre for kulturminner og kulturmiljø. Omfanget vurderes i forhold til 0-alternativet. Omfanget i forhold til kulturminner og kulturmiljø blir naturlig nok størst dersom tiltaket medfører direkte virkninger. Også indirekte virkninger kan medføre betydelig negativt omfang for kulturminner og kulturmiljø. Det er utarbeidet et sett omfangskriterier som skal brukes for å fastsette tiltakets omfang (Statens vegvesen 2006), se tabell 4.3.

Tabell 4.3. Kriterier for vurdering av tiltakets omfang for kulturminner og kulturmiljø.

	Stort positivt omfang	Middels positivt omfang	Lite/intet omfang	Middels negativt omfang	Stort negativt omfang
Kulturminner og –miljøers endring og lesbarhet	Tiltaket vil i stor grad bedre forholdene for kulturminner/-miljøer Tiltaket vil i stor grad øke den historiske lesbarheten	Tiltaket vil bedre forholdene for kulturminner/-miljøer Tiltaket vil bedre den historiske lesbarheten	Tiltaket vil stort sett ikke endre kulturminner/-miljøer Tiltaket vil stort sett ikke endre den historiske lesbarheten	Tiltaket vil medføre at kulturminne/-miljøer blir skadet Tiltaket vil redusere den historiske lesbarheten	Tiltaket vil ødelegg kulturminner/-miljøer Tiltaket vil ødelegge den historiske lesbarheten
Historisk sammenheng og struktur	Tiltaket vil i stor grad styrke den historiske sammenhengen mellom kulturmiljøer og deres omgivelser Tiltaket vil i stor grad forsterke historiske strukturer	Tiltaket vil styrke den historiske sammenhengen mellom kulturmiljøer og deres omgivelser Tiltaket vil forsterke historiske strukturer	Tiltaket vil stort sett ikke endre den historiske sammenhengen mellom kulturmiljøer og deres omgivelser Tiltaket vil stort sett ikke endre historiske strukturer	Tiltaket vil svekke den historiske sammenhengen mellom kulturmiljøer og deres omgivelser Tiltaket vil redusere historiske strukturer	Tiltaket vil bryte den historiske sammenhengen mellom kulturmiljøer og deres omgivelser Tiltaket vil ødelegge historiske strukturer

4.3.3 Konsekvens

Ved en sammenstilling av omfanget av tiltakets negative virkninger i forhold til kulturminnenes og kulturmiljøenes verdi, kan konsekvensnivå skjønnsmessig fastsettes. Konsekvensgraden fastsettes ut fra matrisen vist i figur 4.1 (Statens vegvesen 2006).

Verdi Omfang	Ingen verdi			
		Liten	Middels	Stor
Stort positivt				Meget stor positiv konsekvens (++++)
				Stor positiv konsekvens (+++)
Middels positivt				Middels positiv konsekvens (++)
				Liten positiv konsekvens (+)
Lite positivt Intet omfang				Ubetydelig (0)
				Liten negativ konsekvens (-)
Lite negativt				Middels negativ konsekvens (- -)
				Stor negativ konsekvens (- - -)
Middels negativt				Meget stor negativ konsekvens (- - - -)
Stort negativt				

Figur 4.1. Konsekvensmatrise (Statens vegvesen 2006).

4.4 Materiale

Kildegrunnlag

Utredningen sammenfatter informasjon om kjente kulturminner i plan- og influensområdet som er offentlig tilgjengelig. Den tar også sikte på å skissere potensial for funn av ikke-kjente automatisk fredete kulturminner i området. Fagrapporten bygger på arkivmateriale, litteratur og muntlige opplysninger for en samlet vurdering av planen i forhold til registrerte og andre kjente kulturminner.

Riksantikvarens nettbaserte fornminnedatabase *Askeladden* er hovedkilden for opplysninger om automatisk fredete kulturminner. Referansene til alle omtalte automatisk fredete kulturminner i statusdelen er med henvisning til registreringsnummer i *Askeladden*.

Opplysninger om nyere tids kulturminner er basert på nettbaserte kart og databaser og andre nettbaserte kilder, skriftlige kilder samt muntlige kilder (se referanseoversikt i kapittel 10). For Rogaland er alle originale SEFRAK-registreringsskjema digitalisert og tilgjengeliggjort gjennom *Temakart Rogaland*. Kildene sier likevel lite om dagens tilstand og verneverdi.

Kulturminneplan

Time kommunestyre vedtok i 2008 kulturminneplan for Time 2008-2019. Dokumentet har tittelen "Med fortid og nåtid inn i framtida", og består av en tekstdel og to kart. Kulturminneplanen synliggjør kommunens viktigste kulturminner og kulturmiljø, og legger føringer for kommunens arbeid med kulturminner.

Kart og kartgrunnlag

Alle temakart i kapitlene 4 og utover i denne rapporten er laget i ArcGIS. Bakgrunnskartet er basert på WMS-tjeneste fra Kartverket (toporaster). Det er også benyttet andre WMS-tjenester med presentasjon av ulike typer temadata, men de fleste temadata er lastet ned fra databaser (shape-format) der dette er mulig (se referanseoversikt, kapittel 10).

Befaring

Befaringer i planområdet er et viktig grunnlag for å vurdere potensialet for tidligere ikke registrerte, automatisk fredete kulturminner. Sentrale feltmetoder er visuelt søk etter synlige kulturminner og generelle landskapsbetraktninger.

Planområdet ble befart den 30.9.14 av arkeolog Rune Idsøe. Store deler av planområdet ble gått over. Værmessig var det gode forhold, med overskyet oppholdsvær. Ut i fra landskapets ensartede og planområdets åpne karakter, vurderes befaringene å ha gitt et rimelig godt grunnlag for vurdering av området.

4.5 Utrednings- og influensområde

Planområdet er det området som blir direkte berørt av arealbeslag som følge av den planlagte utbyggingen.

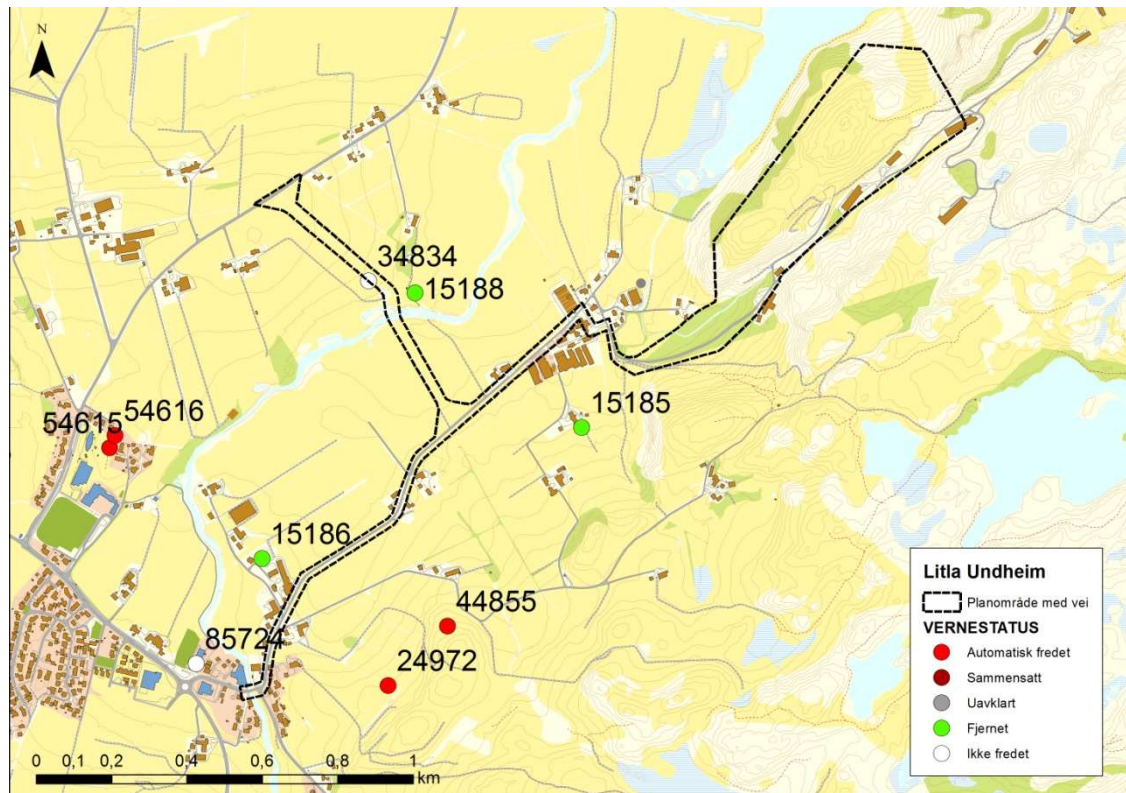
Influensområdet omfatter også arealer utenfor det definerte planområdet, men som likevel blir påvirket av tiltaket som følge av indirekte virkninger, kanskje først og fremst visuelle innvirkninger.

5 KULTURMILJØ OG VERDIVURDERING

5.1 Registreringsstatus i Askeladden

5.1.1 Oversikt

Kartet under (figur 5.1) viser registreringsstatus i *Askeladden* for nærområdene rundt planområdet med adkomstalternativer.

Figur 5.1. Registreringsstatus i Askeladden.

Kulturminnene vist på kartet er som følger:

- Gravminne, Litla Undheim (ID 15185), status fjernet
- Gravfelt, Asphaug, (ID 15186), status fjernet
- Gravfelt, Årestad, (ID 15188), status fjernet
- Gravminne, Opptødjet, (ID 24972), status automatisk fredet
- Bosetning-aktivitetsområde, Årestad, (ID 34834), status ikke fredet
- Gravminne, Undheim store, (ID 44855) status automatisk fredet
- Gravfelt, Bjønnehodl, (ID 54615), status automatisk fredet
- Gravfelt, Bjønnehodl, (ID 54616), status automatisk fredet
- Undheim kirkested, (ID 85724), status ikke fredet

5.1.2 Registreringsstatus i planområdet

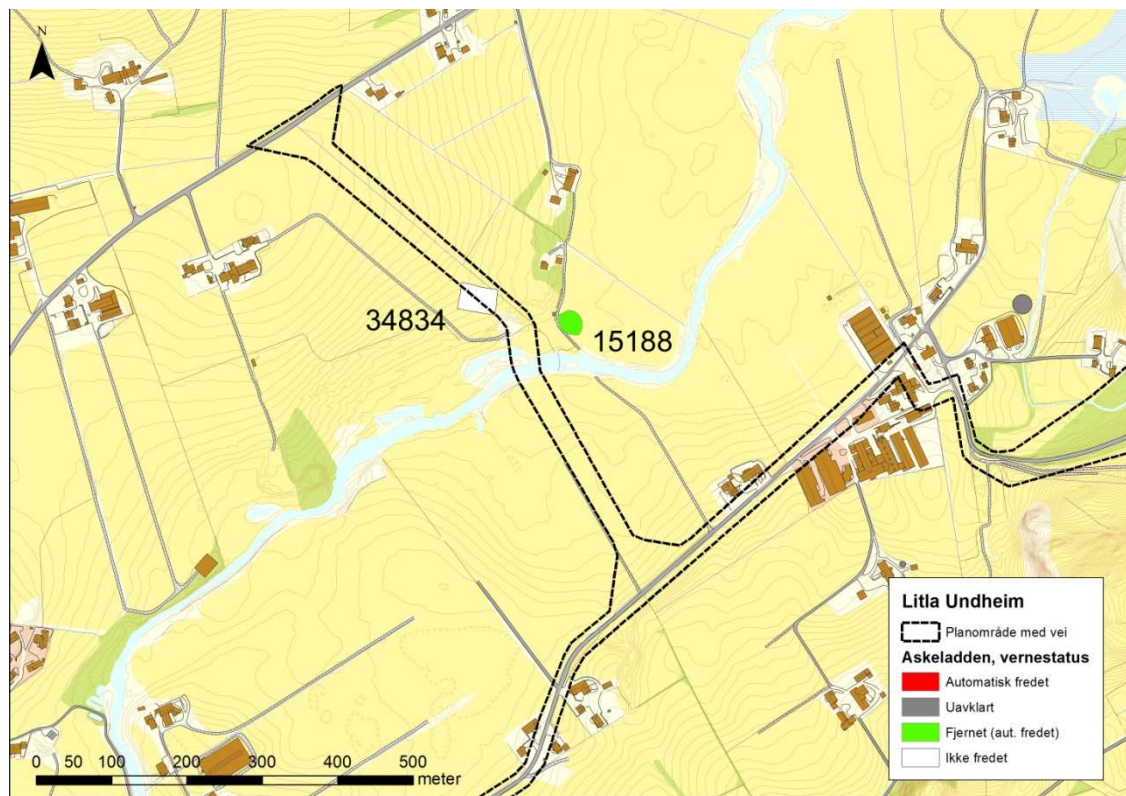
Pr. i dag er det ingen registrerte automatisk fredete kulturminner innenfor planområdet, eller i umiddelbar nærhet.

5.1.3 Kulturminner langs adkomstvei, alternativ 1

Adkomstalternativet følger eksisterende vei langs Litlaundheimsvegen fra Undheimsvegen /fv. 505) og fram til planområdet. Foruten SEFRAK-registrerte bygninger i nærområdene lengst i øst (se kap. 5.2) og langsgående steingarder (se kap. 5.3) er det ingen registrerte kulturminner i umiddelbar nærhet.

5.1.4 Kulturminner langs planlagt adkomstvei, alternativ 2

Midtveis mellom Sælandsvegen (fv. 205) og Litlaundheimsvegen er det registrert to lokaliteter (se kart, figur 5.2):

Figur 5.2. Registrerte kulturminner langs adkomstvei, alternativ 2.

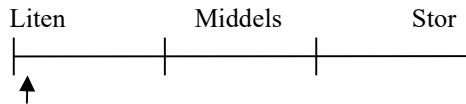
Hustuft (ID 34834)

Følgende beskrivelse er gitt i *Askeladden*:

Rest av hustuft med SSA-enden godt markert, det øvrege av den bevarte delen av tufta mindre bra markert. Tuftrestane er graskledde. 2 m fra SSA-ende er 14 m av tufta fjerna ved grushenting. NNV-enden er kanskje og fjerna, men

rimelegvis sluttar tufta 2 m NNV for denne innskjeriinga slik at lengda blir ca. 28 m, br. er ca. 7 m, derav 1 m br.vegger.

Hustufta er datert til etterreformatorisk tid, og har derfor status *ikke fredet*. I dag er hele området på sørsiden av steingarden fulldyrket mark, slik at også resten av hustufta trolig er tapt. Verdien vurderes derfor å være *liten – ingen*.

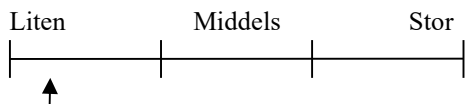

Gravfelt (ID 15188)

Følgende beskrivelse er gitt i *Askeladden*:

I følge O.Møllerop ble det for lenge siden ryddet bort en del mindre hauger. inne i disse haugene hadde det vært små firkantede kammer av stein, 30-40 cm i firkant. Møllerop har ellers hørt at det ikkje ble funne noe i kammera. Roald Undheim seier at han har hørt at ein fann leirkarskår.

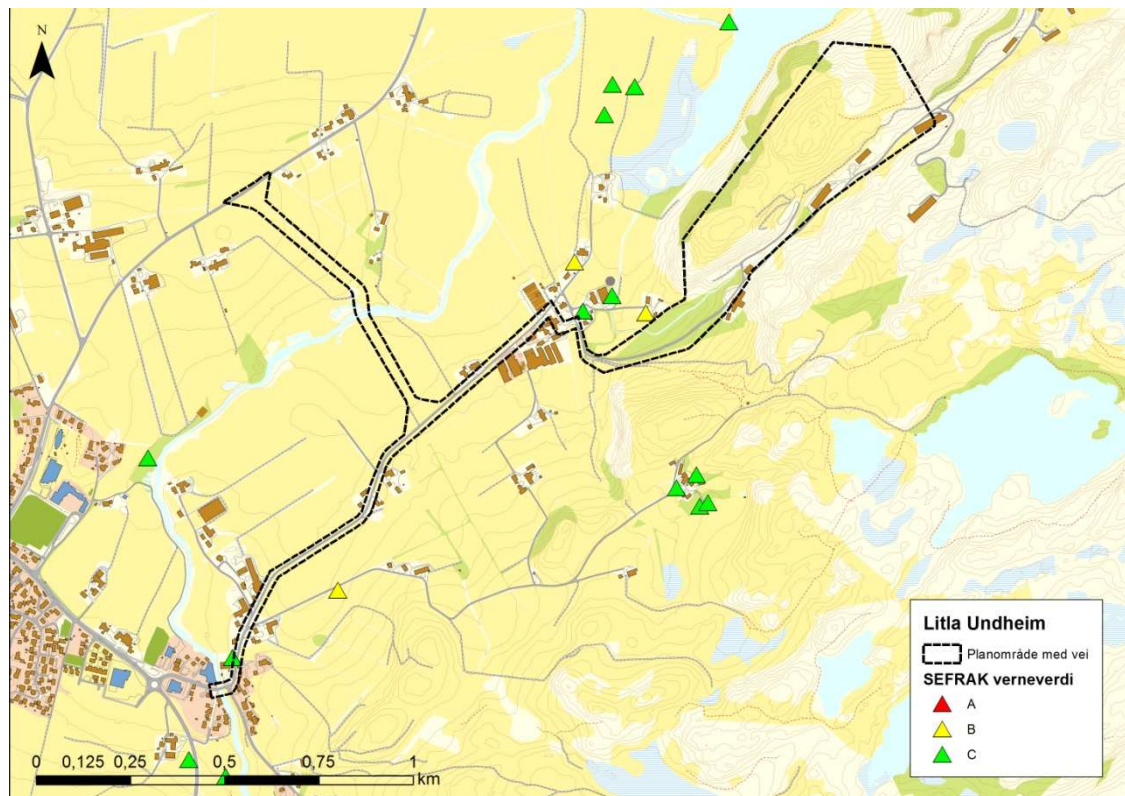
Ut fra opplysningene kan det derfor ha vært et gravfelt fra jernalder her. Lokaliteten er på fulldyrket mark, og har derfor status *fjernet*. Det kan likevel være bevarte rester etter bunnlag fra gravminnene. I denne sammenheng vurderes imidlertid verdien til å være *liten – ingen*.

5.2 SEFRAK-registrerte bygninger

Oversikt

Registrerte SEFRAK-objekter i nærområdene rundt planområdet er vist på oversiktskart under (figur 5.3). Kartet viser at det er fire objekter som befinner seg nær planområdets sørvestre del og adkomstvei, begge alternativ. Like ved adkomstvei alternativ 1 lengst i vest er det også registrert ett SEFRAK-objekt, og et objekt i verneklasse B er registrert i influensområdet litt sør for alternativet.

Figur 5.3. SEFRAK-registrerte bygninger i området.

I det følgende blir disse SEFRAK-objektene presentert:

5.2.1 Nordøst, nær planområdet

1. Våningshus på Undheim Litle, gbnr. 45/1

Huset ble bygget i 1894 med skut i begge ender. Huset er omtalt som «heimahuset». Det er satt inn nye vinduer og ny bordkledning. Ved evaluering vurdert til vernekategori C. SEFRAK ID: 11210005010. Bygningen er revet i 2012, og det er ført opp nybygg på tomten (Anita Helstrup, Time kommune, pers. medd.).

2. Ruin

Ved bekken har det stått et kvernhus fra 1800-tallet som er revet. SEFRAK ID 11210005012.

3. Våningshuset «Hagen», gbnr. 45/19

Byggeår 1916, også med skut i begge ender. Nye vinduer, bislag og do i 1947, nytt tak i 1968. Huset er lokalt omtalt som «Hagen». SEFRAK ID: 112100005026. Vurdert til vernekategori B. Ut fra befaringen å dømme synes det ikke å ha vært gjort utvendige endringer etter de omtalte, og bygget synes å være dårlig vedlikeholdt og betydelig preget av forfall (figur 5.4).

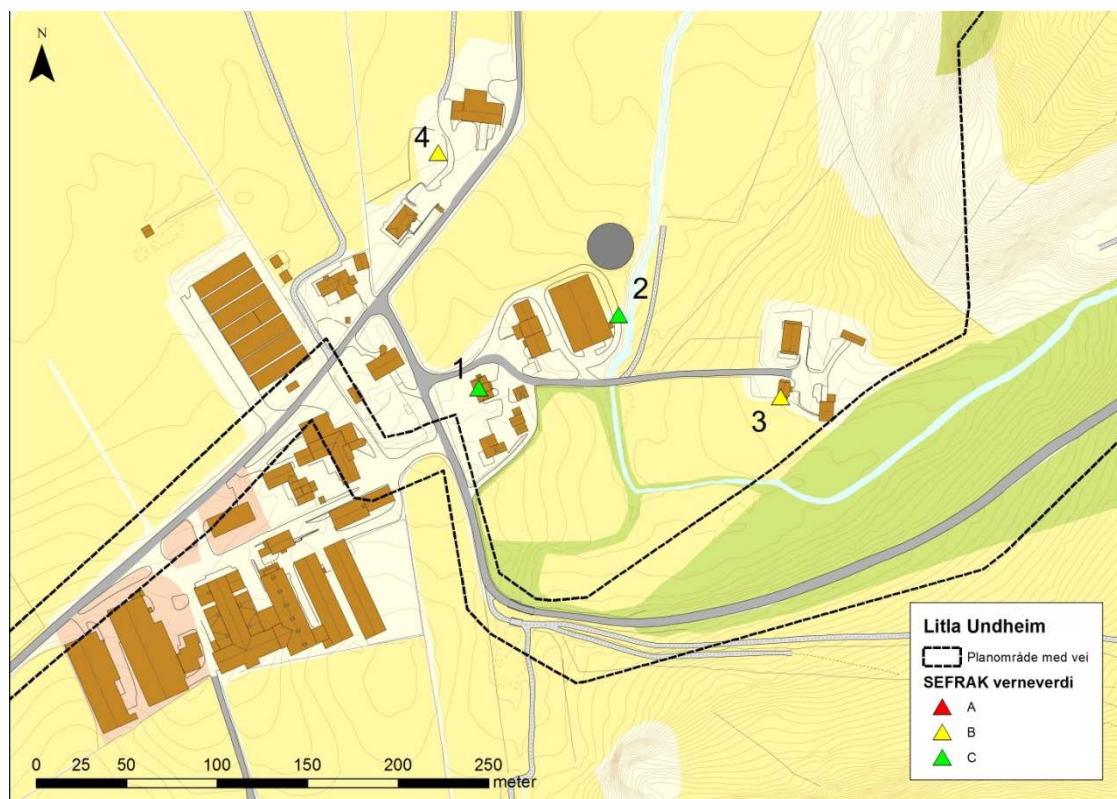

Figur 5.4. Våningshuset «Hagen», SEFRAK-registrert og vurdert til verneklasse B.

4. Våningshuset «Rompå»

Byggeår ca. 1830, men ble flyttet hit fra Undheim i 1898. Bygningen ble tilbygd med stue i 1928 og skut i 1957. Lokalt omtales huset under navnet «Rompå». Vurdert til vernekategori B. SEFRAK ID: 11210005091. Bygningen ble revet i 2011 (Anita Helstrup, Time kommune, pers. medd.).

SEFRAK-objektene 1 – 4 er vist på detaljkart i figur 5.5.

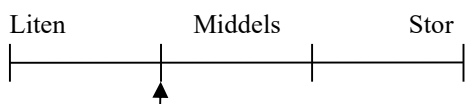

Figur 5.5. SEFRAK-objektene nær planområdet.

Verdivurdering

De tre SEFRAK-objektene 1, 3 og 4 er markert på kart og omtalt i kulturminneplanen (Time kommune 2008) som «andre prioriterte bygningar og anlegg». Både «Rompå» og C-objektet på gbnr. 45/1 er revet, og har derfor ikke lengre noen verdi.

Den eneste gjenværende SEFRAK-bygningen «Hagen» (nr. 3) ligger i et blandet bygningsmiljø og område med få gjenværende kulturminner og tidsdybde. Miljøkonteksten er følgelig vesentlig redusert, med liten grad av autenticitet. Bygningen er et forholdsvis vanlig utbredt enkeltobjekt i dårlig forfatning og vurderes til *liten – middels* verdi.

5.2.2 *Langs adkomstvei, alternativ 1 lengst vest*

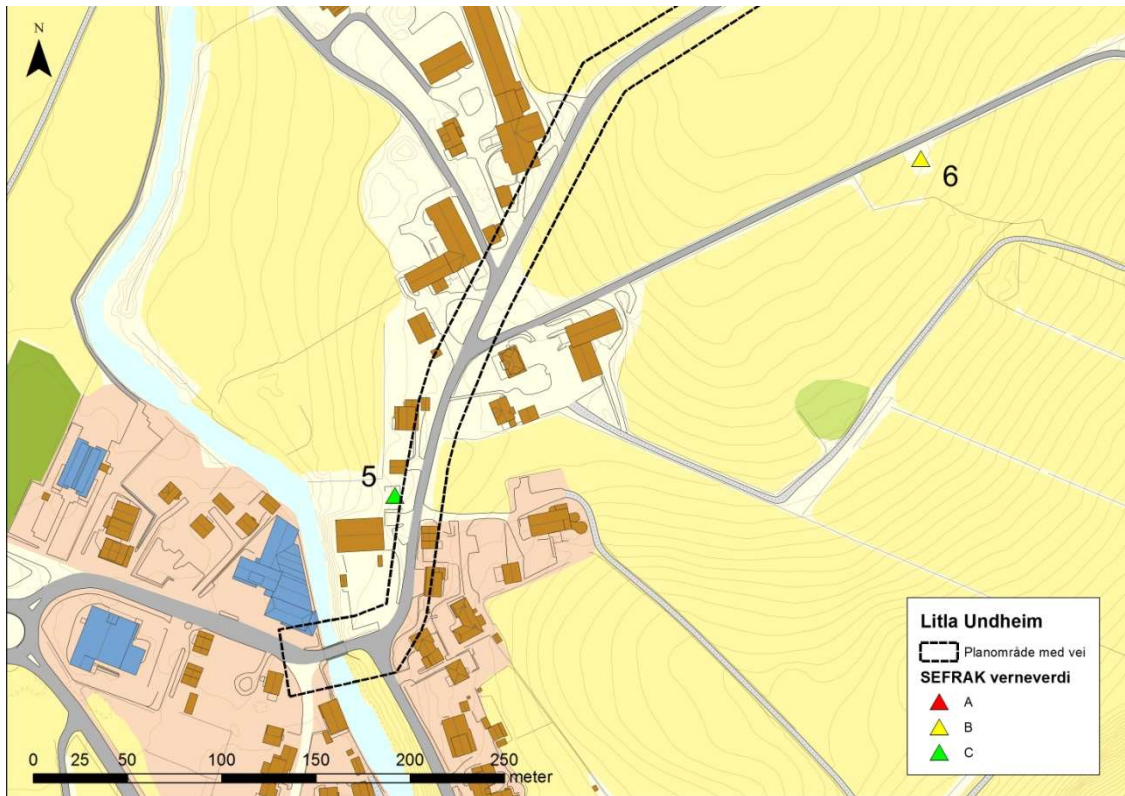
5. Våningshus (ID 11210005090)

Byggeår 1820, men tilbygd garasje i 1924, kvist i 1956 og annet tilbygg i 1960. Vurdert til vernekategori C ved evaluering. Status: flyfoto og befaring viser at bygget er revet.

6. Våningshus (ID 11210005094)

Byggeår ca. 1910, fraflyttet 1987. Vurdert til vernekategori B. Status: flyfoto og befarung viser at bygningen er revet.

SEFRAK-objektene 5 og 6 er vist på detaljkart i figur 5.6.

Figur 5.6. Kart over SEFRAK-objektene nær adkomstvei, alternativ 1.

Verdivurdering

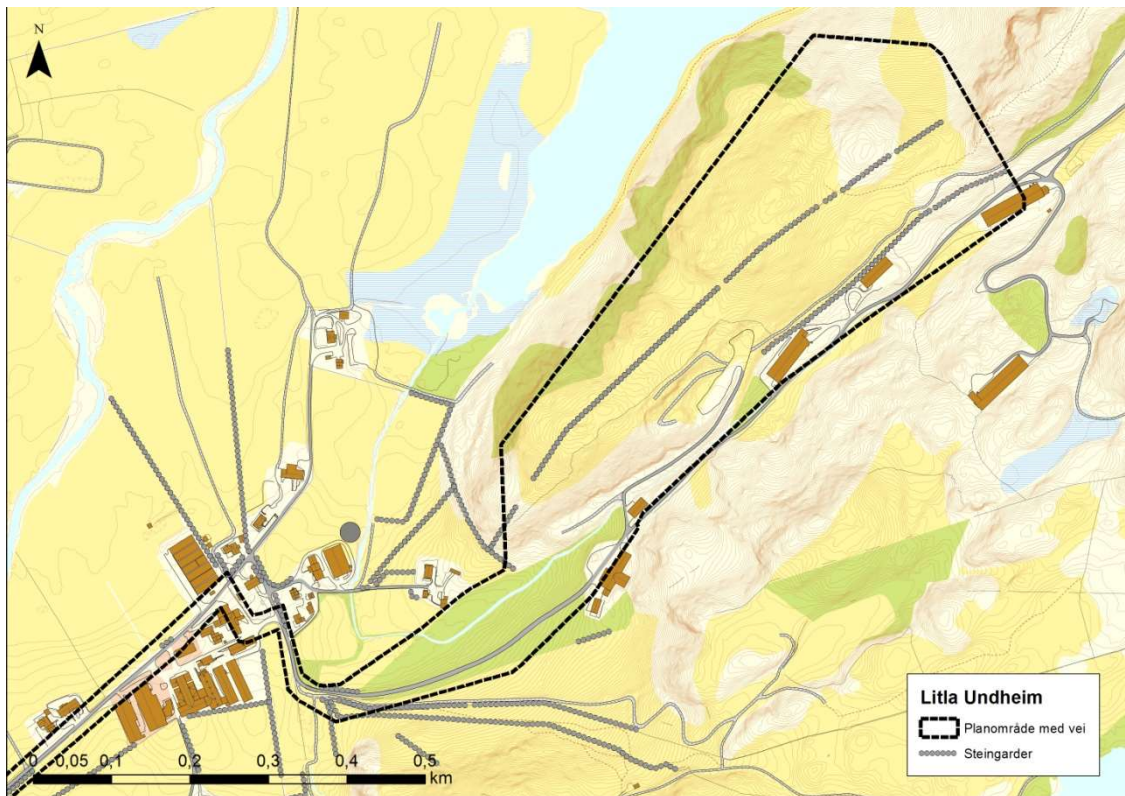
SEFRAK-byggene nr. 5 og 6 omtalt ovenfor er revet, og har følgelig ingen verdi. Objektene vurderes ikke videre i rapporten.

5.3 Steingarder

Det er mange steingarder i plan- og influensområdet samt nærområdene. Kartfestingen i figurene nedenfor er gjort ved digitalisering av Økonomisk kartverk, og viser derfor ikke nødvendigvis dagens situasjon. Det er kun steingardene i og nær plan- og tiltaksområdene som er digitalisert. Områdene innenfor kartutsnittene rommer følgelig flere steingarder som ikke er digitalisert.

Planområdet

Det går en langstrakt steingard sentralt i planområdet, som følger landformene og planområdets retning nesten helt fra planområdets grense i sørvest til motsatt plangrense i nordøst, se kart (figur 5.7) og foto (figur 5.8). Tilsvarende går det en kortere steingard i nordøstre del av planområdet, nær eksisterende bygningsmasse. Det er også noen steingarder som delvis berører planområdet i sørvest, nær overgangen til adkomstvei, og nær gårdstunet.

Figur 5.7. Kart over steingardene i planområdet.

Figur 5.8. Steingard sentralt i planområdet.

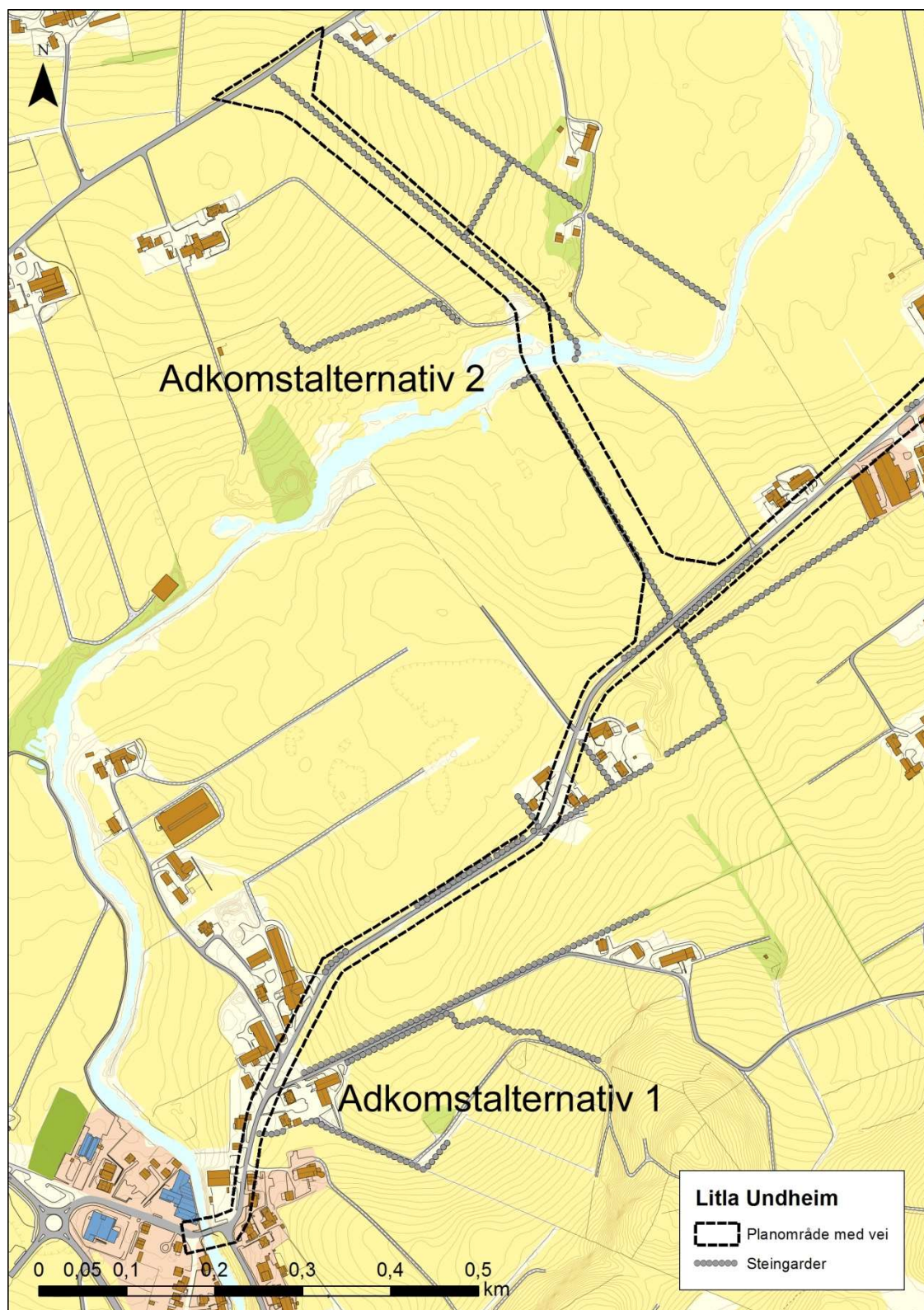
Adkomstvei, alternativ 1

Det er steingarder langs store deler av Litlaundheimsvegen, på henholdsvis den ene eller begge sider.

Adkomstvei alternativ 2

Alternativet følger langs sørsiden av steingarden som går fra Sælandsvegen og ned til Undheimsåa, og tilsvarende på nordsiden av steingarden som leder fra Undheimsåa og opp til Litlaundheimsvegen.

Steingardene langs adkomstalternativene 1 og 2 er vist på kart i figur 5.9.

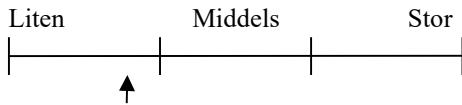

Figur 5.9. Steingardene langs alternative adkomstveier.

Samlet verdivurdering

Steingarder vitner om en annen bruksperiode og fordums slit, og er visuelt innslag i kulturlandskapet av betydelig estetisk verdi. De fleste stående steingarder i dag er fra tiden etter forrige store jordreform på slutten av 1800-tallet. I denne sammenheng

vurderes steingardene i plan- og influensområdet å ha **liten** verdi, men som historiske landskapselementer har de likevel stor betydning.

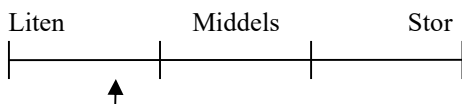

5.4 Kulturlandskap

Det er ikke registrerte kulturlandskap i influensområdet. Planområdet og tilgrensende arealer med innmarksbeiter og utmarksareal er imidlertid lokalt og regionalt vanlig forekommende kulturlandskap som stedvis har visse kulturhistoriske og visuelle kvaliteter. Planområdet er i stor grad åpen, gjengroing preger først og fremst lisdene. Steingarder i planområdet og nærområdene er historiske elementer med vesentlig estetisk verdi i landskapsbildet (se eksempelvis forsidefoto fra planområdet). Et mindre område i planområdets sentrale og østlige del er allerede noe preget av masseuttak og inngrep. Et lavereliggende parti i planområdets vestligste del er forringet av et storvokst plantefelt av gran.

Verdi

Selv om kulturlandskapet i planområdet og tilgrensende arealer er vanlig forekommende, er slike kulturlandskap under sterkt press pga. gjengroing, oppdyrking, landbruksveier, plantefelt og andre typer inngrep. Kulturlandskapet her vurderes derfor å ha en viss bevaringsverdi. Noe begrenset utstrekning, få synlige kulturminner ut over enkelte steingarder samt masseuttak og granplantefelt tilsier samlet vurdert *liten* verdi.

5.5 Potensial for ikke registrerte kulturminner i planområdet

5.5.1 Vurdering av potensial i planområdet

Planområdet ligger på gårdsnummer 45 Litla Undheim, bruksnummer 5. Store deler av planområdet er i dag delvis ryddet innmarksbeite (AR5). Terrenget er forholdsvis bratt. Det er derfor trolig ikke særlig potensial for forhistoriske bosetningsspor her. Gravminner kan imidlertid forekomme. Ellers er det primært potensial for utmarksminner. Det forventes ikke de store forekomstene av legalfredete kulturminner i planområdet.

5.5.2 *Vurdering av potensial langs adkomstalternativ 1*

Veialternativet følger eksisterende vei (Litlaundheimsvegen), og skal ikke utvides. Dersom det likevel skulle være behov for utvidelse, vil det trolig være nødvendig med sjaktregistreringer langs alternativet. Det er stort sett fulldyrket jord på begge sider av veien, og stort potensial for forhistoriske bosetningsspor under markflaten. Det er flere registrerte gravhauger samt en forhistorisk hustuft innenfor en avstand av 100 – 300 meter fra veien (se kart, figur 6.1), som tydelig vitner om forhistorisk bosetning i området. Kirkestedet Undheim ligger heller ikke langt unna, og er også en god indikator, da de eldste kirkestedene ble lagt til sentrale steder og gode jordbruksområder.

5.5.3 *Vurdering av potensial langs adkomstalternativ 2*

Både den registrerte hustuften (ID 34834) og fjernet gravfelt (15188) indikerer bosetning i området som trolig har kontinuitet tilbake til forhistorisk tid. Det er fulldyrket mark i det aktuelle området, og det vurderes å være et visst potensial for ikke synlige kulturminner under markflaten i form av forhistoriske bosetningsspor. Det vil derfor trolig være aktuelt med sjaktregistrering langs store deler av traseen på både nord- og sørsiden av Undheimsåa.

5.5.4 *Undersøkelsesplikten*

Alle tiltak som omfattes av bestemmelsene om konsekvensutredninger utløser samtidig undersøkelsesplikten i kulturminneloven § 9. Tiltakshaver plikter å undersøke om tiltaket vil ha innvirkning på automatisk fredete kulturminner. Hensikten er å avklare om tiltaket innebærer inngrep som kan skade, skjemme eller ødelegge automatisk fredete kulturminner, eller fremkalle fare for at det skjer. Undersøkelsesplikten gjelder uavhengig av om det er registrert kulturminner i området tidligere eller ikke, da tidligere registreringer i de fleste tilfeller er svært mangelfulle. Kostnadene ved disse undersøkelsene skal dekkes av tiltakshaver.

Rogaland fylkeskommune, som sektormyndighet innen kulturminnevern, vil fastslå omfanget av eventuelle nødvendige registreringer.

6 OMFANG OG KONSEKVENSER

6.1 Vurderingsgrunnlag

Vurderingene er gjort på grunnlag av teori- og metodebeskrivelsen (kap. 4) ved å sammenholde statusdelen (kap. 5) med planene i tiltaksbeskrivelsen (kap. 3). Utarbeidete visualiseringer er viktige grunnlag for å vurdere indirekte virkninger i et større influensområde. Som støtte for vurderingene er en rekke utfyllende kartgrunnlag benyttet, deriblant topografiske kart, markslagskart og ortofoto.

6.2 Sårbarhet

Begrepet sårbarhet er et mål på kulturmiljøets evne til å holde på grunnleggende og verdifulle egenskaper mot ulik påvirkning (Riksantikvaren 2003). Kulturminner har ofte stor kulturhistorisk verdi, både med hensyn til kvalitet og egenart, opplevelsesverdi samt pedagogisk verdi med stort formidlingspotensial. Dette gjør kulturminner sårbare for alle inngrep og tiltak som kan endre landskapskarakteren på en slik måte at den kulturhistoriske konteksten kulturminnene ligger i blir ødelagt eller vesentlig forstyrret. Særlig sårbare er kulturminner og kulturmiljø i intakte eller godt bevarte kontekster.

6.3 0-alternativet

0-alternativet er en beskrivelse av forventet utvikling dersom tiltaket ikke realiseres. Det er forventet at planområdet i det store og hele vil forbli uendret, men med noe tiltakende gjengroing.

6.4 Vurdering av virkninger og omfang

6.4.1 Steingardene i planområdet

Steingardene i planområdet vil gå tapt som følge av tiltaket. Tiltaket vil derfor medføre *stort* negativt omfang.

Virkningsomfang						
Stort negativt	Middels negativt	Lite negativt	Intet/ ubet.	Lite positivt	Middels positivt	Stort positivt
▲						

6.4.2 Hustuft (ID 34834)

Avgrenset planområde langs adkomstalternativ 2 berører ca. halvparten av den registrerte lokaliteten ved hustufta. Jordbrukskart (AR5) og flyfoto viser imidlertid at det er fulldyrket jord helt inn til steingarden her. Kulturminnet er derfor trolig tapt. Det kan imidlertid være rester etter huskonstruksjonen under dyrkningslaget, disse vil følgelig gå tapt under opparbeiding av veien. Da kulturminnet er fra nyere tid, og

derfor har status *ikke fredet*, vil dette være et aksebelt tap. Omfanget vurderes å være *ubetydelig*, ut fra at hele eller det meste av kulturminnet likevel er tapt.

Virkningsomfang						
Stort negativt	Middels negativt	Lite negativt	Intet/ ubet.	Lite positivt	Middels positivt	Stort positivt
			▲			

6.4.3 Fjernet gravfelt (ID 15188)

Registrert lokalitet rundt det fjernede gravfeltet ligger ca. 30 meter fra avgrenset planområde for adkomstalternativ 2, og vil ikke bli berørt. Da gravfeltet er fjernet, og det eventuelt kun finnes rester av gravminnene i form av bunnlag under dyrkningslaget, vurderes adkomstveien til heller ikke å medføre noen indirekte virkninger for lokaliteten. Tiltaket vurderes derfor å medføre *intet* omfang for denne lokaliteten.

Virkningsomfang						
Stort negativt	Middels negativt	Lite negativt	Intet/ ubet.	Lite positivt	Middels positivt	Stort positivt
			▲			

6.4.4 Steingarder langs adkomstvei, alternativ 1

Adkomstalternativet følger eksisterende vei langs Litlaundheimsvegen, og skal ikke utvides. Indirekte virkninger som følge av trafikkøkning (støv, setninger, vibrasjoner) er trolig ikke en aktuell problemstilling. Alternativet vurderes derfor å ha *intet – ubetydelig* omfang.

Virkningsomfang						
Stort negativt	Middels negativt	Lite negativt	Intet/ ubet.	Lite positivt	Middels positivt	Stort positivt
			▲			

6.4.5 Steingarder langs adkomstvei, alternativ 2

Detaljert horisontalplan viser at adkomstvegen er tenkt plassert langs sørsiden av steingarden som leder fra Sælundsvegen og ned til Undheimsåa, og tilsvarende på nordsiden av steingarden som leder fra Undheimsåa og opp til Litlaundheimsvegen. Steingardene vil følgelig ikke bli direkte berørt av planene. Da det ikke går vei langs aktuell trasé fra tidligere, vil adkomstalternativet representere et nytt inngrep. Dette trenger nødvendigvis ikke å være skjemmende, og avhengig av detaljutforming av vegen vil vei og steingard kunne medføre et godt samspill. Det er ellers vanlig med steingarder langs veier mange steder i regionens vekslende kulturlandskap. Steingardens historiske funksjon og lesbarhet som grenseskille vil bli endret, men omfanget vurderes derfor å være *lite* negativt.

Virkningsomfang						
Stort negativt	Middels negativt	Lite negativt	Intet/ ubet.	Lite positivt	Middels positivt	Stort positivt
		▲				

6.4.6 SEFRAK-objektene nær planområdet

Planene vil ikke medføre noen virkninger for våningshuset «Rompå» på Undheim Litle (SEFRAK ID 11210005091) eller våningshuset på gbnr. 45/1 (11210005010), da begge bygningene er revet. Omfanget er derfor *intet*.

Virkningsomfang						
Stort negativt	Middels negativt	Lite negativt	Intet/ ubet.	Lite positivt	Middels positivt	Stort positivt
		▲				

Gjenværende bygning

At det kun er ett SEFRAK-bygg igjen i nærområdet, og lite tidsdybde i landskapet ellers utenom enkelte steingarder, gjør at den kulturhistoriske konteksten er begrenset. Virkningsomfanget blir derfor noe mindre, når det her vurderes opp mot ett enkeltobjekt, og ikke et samlet miljø.

Her er det primært tiden etter avsluttet tiltak som blir vurdert, da dette er tiltakets varige virkninger, og første og andre etappe av uttaket vil uansett ikke være synlig fra SEFRAK-objektet.

Den ene gjenværende SEFRAK-registrerte bygningen nr. 3 «Hagen» (jf. kap. 5.2) ligger nært uttaksområdet, og tiltaket vil potensielt kunne medføre betydelige negative visuelle virkninger. Det er utarbeidet 3D-visualiseringer av dagens situasjon, etappene 1-3 samt avsluttet tiltak sett fra sør, ikke langt fra «Hagen» (verneklasse B). Disse visualiseringene er å finne i landskapsutredningen (Ecofact 2014) og konsekvensutredningen (Ecofact 2014). Det beste grunnlaget for å vurdere tiltakets visuelle virkninger for SEFRAK-bygget er imidlertid å finne i 3D-visualiseringen nederst i figur 3.1 i tiltaksbeskrivelsen. SEFRAK-objektet er synlig som den minste bygningen i lengst bak til høyre. Visualiseringen illustrerer tydelig at uttaksområdet vil være skjernet av gjenværende vegg i sørvest. Skjæringskanten mot vest vil ikke være synlig, og skjæringskantene mot øst er så lave i den sørlige enden at heller ikke disse vil være synlige. På grunn av stigningen i terrenget vil heller ikke den nye dyrkningsflaten i planområdet etter avsluttet tiltak være synlig fra bygningene.

Landskapskonteksten i SEFRAK-objektets nærmiljø vil likevel bli vesentlig endret, men inngrepet vil likevel i liten grad være synlig sett fra disse bygningene. Inngrepet vil imidlertid være synlig fra andre steder i området der også «Hagen» er en del av landskapskonteksten. Således vil tiltaket endre områdets historiske lesbarhet noe, og også indirekte den historiske sammenhengen mellom bygningsmiljø og de

tradisjonelle omgivelsene. Det viktigste er likevel at et så betydelig landskapsinngrep er skjermet mot direkte innsyn fra SEFRAK-bygget.

Som en positiv virkning vil plantefeltet som ligger rett bak «Hagen» bli fjernet. Plantefelt er et fremmedelement i vestnorske kulturlandskap, og er ofte betydelig skjemmende i forhold til kulturminner og kulturmiljø.

Omfanget vurderes skjønnsmessig og samlet til å være *lite – middels* negativt.

Virkningsomfang						
Stort negativt	Middels negativt	Lite negativt	Intet/ ubet.	Lite positivt	Middels positivt	Stort positivt
	▲					

6.4.7 Kulturlandskap

Området skal ved ferdigstilling tilrettelegges som dyrket mark, med deponering av til sammen 3,2 mill. kubikkmeter jord. Konsekvensen for landskapet av ferdigstilt tiltak er helt avhengig av hvordan nytt terreng blir utformet (Ecofact 2014). Dersom deponerte jordmasser formes med noe vekslende terrengformasjoner, vil dette redusere de negative konsekvensene av tiltaket. Dersom deler av bruddkantene fremdeles blir synlige etter avslutning vil dette ha langt større negative konsekvenser for landskapsbildet. Utstrakt bruk av vegetasjon kan hjelpe noe på det visuelle inntrykket, men vil ikke være tilstrekkelig for å skjule bruddkantene helt. Avslutning med fulldyrket areal der det tidligere var fjell vil også skille seg noe ut i forhold til omgivelsene. Det er derfor en del forbehold og usikkerhet knyttet til hvordan området vil se ut etter ferdigstilling.

Uansett utforming vil planområdet endre karakter radikalt, fra et historisk kulturlandskap som i stor grad er intakt, til et inngrepspreget og moderne jordbruksareal uten tidsdybde. Det vil ikke være mulig å restaurere historiske kontekster, og statusen som lokalt viktig historisk kulturlandskap vil gå helt tapt. Omfanget vurderes derfor som *stort* negativt.

Virkningsomfang						
Stort negativt	Middels negativt	Lite negativt	Intet/ ubet.	Lite positivt	Middels positivt	Stort positivt
▲						

6.5 Oppsummering av omfang og konsekvens

Tiltakets negative omfang og konsekvenser for kulturminner og kulturmiljø i influensområdet er sammenstilt og vurdert i tabell 6.1.

j Sammenstilling av omfang og konsekvenser for kulturminner og kulturmiljø ved masseuttak på Litla Undheim.

Lokalitet/ kategori	Verdi	Omfang (negativt)	Konsekvens (negativ)
Planområdet			
Steingarder (element)	Liten	Stort	Liten
Kulturlandskap (kontekst/miljø)	Liten	Stort	Liten
Planområdets nærmiljø			
SEFRAK B-objekt, «Hagen»	Liten - middels	Lite-middels	Liten
Adkomstvei, alternativ 1			
Steingarder	Liten	Intet-ubetydelig	Ingen-ubetydelig
Adkomstvei, alternativ 2			
Hustuft	Liten-ingen	Ubetydelig	Ubetydelig
Fjernet gravfelt	Liten-ingen	Intet	Ingen
Steingarder	Liten	Lite	Liten

6.6 Samlet vurdering av konsekvenser

En samlet vurdering av konsekvenser kan ikke være et ”gjennomsnitt” av enkeltvurderingene, da denne inndelingen først og fremst er et analytisk verktøy. Det vil nødvendigvis være den/de største enkeltkonsekvensene som må tillegges størst vekt ved en samlet vurdering. Det er imidlertid få registrerte kulturminner i plan- og tiltaksområdene, og få bevarte kulturminner i influensområdet for øvrig. Konsekvensnivået varierer generelt fra lite til ubetydelig.

Samlet vurderes tiltaket å ha **liten negativ konsekvens** for kulturminner og kulturmiljø.

6.7 Forslag til avbøtende tiltak

Forutsatt at Litlaundheimsvegen ikke må utvides, vurderes adkomstalternativ 1 å være marginalt bedre enn alternativ 2 pga. mulig konflikt med rester etter ikke fredet hustuft.

Det anbefales at steingardene lengst vest i planområdet berøres i minst mulig grad.

På grunn av lavt konfliktnivå, foreslås det ikke flere avbøtende tiltak.

7 DEFINISJONER

Automatisk fredet kulturminne

Kulturminner er viktige landskapselementer og kilde til informasjon og opplevelse. Kulturminneloven (LOV 1978 nr. 50 Lov om kulturminner) definerer kulturminner som alle spor etter menneskelig virksomhet i vårt fysiske miljø, herunder lokaliteter det knytter seg historiske hendelser, tro eller tradisjon til. Med kulturmiljøer menes områder hvor kulturminner inngår som del av en større helhet eller sammenheng. Kulturminner eldre enn reformasjonen (1537), spesifisert i kulturminneloven (kml.) § 4, er automatisk fredet, jf. § 3. Slike kulturminner kalles *automatisk fredete kulturminner*, eventuelt *fornminner*.

Kulturminne

Alle spor etter menneskelig virksomhet i vårt fysiske miljø, herunder lokaliteter det knytter seg historiske hendelser, tro eller tradisjon til.

Kulturmiljø

Områder hvor kulturminner inngår som del av en større helhet eller sammenheng.

Kulturlandskap

Den videste definisjonen av kulturlandskap er landskap som, i større eller mindre grad, er påvirket av mennesker. Det rene, upåvirkede naturlandskap er kulturlandskapets motsetning. Kulturlandskapet omfatter et vidt spekter av menneskelig påvirkning, fra jeger- og samlerkulturers lite kulturpåvirkede områder, via beitelandskap og jordbrukslandskap til bylandskaper som nesten i sin helhet er menneskeverk. I kulturhistorisk sammenheng er begrepet oftest knyttet til jordbrukets kulturlandskap, med rester av kulturlandskap og kulturminner fra ulike tidsperioder etter ulike driftsformer og arealbruk. Landskap med stor tidsdybde og mangfold har ofte betydelige estetiske kvaliteter, og utgjør en unik kunnskaps- og opplevelsesressurs.

Gamle fiskevær, naust og annen kystnær og tradisjonell bebyggelse, fyrstasjoner, seilingsmerker, fiskehjell, båtstøer, kaier, havner, farleder, rester etter ankerplasser, ballastplasser, båtvrak og andre spor etter de maritime næringer, som fiske- og fangstplasser og minner etter spesielle aktiviteter som egg- og dunsanking, m.m. hører til det vi kan kalle det *maritime kulturlandskapet*.

Løsfunn

Funn av oldsaker uten nærmere opplysninger om funnforholdene, som oftest enkeltgjenstander. Løsfunn er vanligvis funnet av ikke-fagfolk. Typiske løsfunn er redskaper av flint funnet på dyrket mark.

Nyere tids kulturminne

Etterreformatorisk tid (etter 1537) kalles generelt for nyere tid, og kulturminner fra denne perioden for *nyere tids kulturminner*. Slike kulturminner er, med unntak av hus fra perioden 1537-1650, ikke automatisk fredet og har ikke et formelt vern, men kan

fredes ved vedtak. Vedtaksfredninger gjelder vanligvis spesielt bevaringsverdige hus oppført etter 1650. Regulering til *spesialområde bevaring* etter plan- og bygningsloven er en langt vanligere måte å sikre verneverdige kulturminner fra nyere tid på.

Oldsak

Det tradisjonelle begrepet for menneskeskapte gjenstander fra oldtiden. Brukes til tider også om tilsvarende funn fra middelalder. I juridisk terminologi dekkes begge av uttrykket løse kulturminner. Artefakt er et annet ord for slike gjenstander som ikke innebærer noen aldersbegrensning.

Verdi

En vurdering av hvor verdifullt et område, lokalitet eller kulturmiljø er.

Visuelt influensområde

Det området der tiltaket er forventet å være nevneverdig tilstede i landskapsbildet, og dermed endrer/påvirker landskapsopplevelsen.

SEFRAK

SEFRAK er en landsomfattende registrering av faste kulturminner (bygninger) som ble gjennomført i perioden 1975-1995. Registeret omfatter i hovedsak bygninger og ruiner etter bygninger (med unntak av kirker) oppført før 1900, i noen tilfeller også fram til 1940. For Finnmark ble grensa for innføring i registeret satt til året 1945. For å redusere et videre ukontrollert tap av vår eldste bygningsarv vedtok stortinget 3.3.2000 en lovendring av kulturminneloven (kml. § 25 annet ledd) som pålegger kommunene meldeplikt ved riving /vesentlig endring av ikke fredet byggverk eller anlegg oppført før 1850. Bakgrunn for valg av årstallet 1850 som tidsskille, må sees ut fra at midten av forrige århundre markerte en omfattende økning i byggeaktiviteten her i landet. Byggeskikk og materialbruk endret seg også i en betydelig grad fra omkring 1850.

8 REFERANSER

Ecofact 2014. *Konsekvensutredning, Time kommune. Masseuttak på Litla Undheim.* Ecofact Rapport 388.

Riksantikvaren. 2003. *Kulturminne og kulturmiljø i konsekvensutgreiingar.*

Statens vegvesen. 2006. *Håndbok 140. Metodikk for ikke prissatte konsekvenser.* Oslo.

Time kommune. 2008. *Med fortid og nåtid - inn i framtida.* Kulturminneplan Time kommune 2008 – 2019. Vedtatt av kommunestyret 4.11.2008.

Nettartikler, kart og databaser på internett:

Askeladden – Riksantikvarens nettbaserte kulturminnedatabase:

www.riksantikvaren.no/

Miljødirektoratet, Naturbase med temaet kulturlandskap:

<http://www.miljodirektoratet.no/no/Tjenester-og-verktoy/Database/Naturbase/>

Kartverket: Bakgrunnskart, WMS-tjeneste (toporaster)

Miljøstatus i Norge: <http://www.miljostatus.no/kart/>

Skilta fornminner i Rogaland: www.fornminner.no

Skog og landskap, AR5-kart: <http://www.skogoglandskap.no/kart/ar5>

Temakart Rogaland: <http://www.temakart-rogaland.no/default.aspx?gui=1&lang=3>

Muntlig kilde

Anita Helstrup, Time kommune